

วารสาร
ประวัติศาสตร์
ธรรมศาสตร์

THE THAMMASAT
JOURNAL
OF
HISTORY

“เท่า ๆ กับหัวใจก็เห็นจะไม่ไกลกันนัก”:
การเผยแพร่ความรู้เรื่องฟันและทันตกรรมสมัยใหม่
ในสังคมกรุงเทพฯ

Teeth Equal Heart, a Human Essential:
Promotions of Knowledge on Teeth
and the Modern Dentistry in the Bangkok Society

ปรีดาภรณ์ เอี่ยมแจ๋
Preedaporn Iamchae

นักศึกษาปริญญาโท
สาขาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
E-mail: preesayaka@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการเผยแพร่ความรู้เรื่องฟันและทันตกรรมสมัยใหม่ในสังคมกรุงเทพฯ ช่วงทศวรรษ 2450-2480 คำถามหลักของงานคือ วัฒนธรรมฟันขาวจากโลกตะวันตกถูกทำให้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในสังคมกรุงเทพฯ ได้อย่างไร และผู้คนคิดอย่างไรกับวัฒนธรรมฟันขาวจากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมฟันขาวถูกแนะนำและเผยแพร่ผ่านโรงเรียน คู่มือดูแลสุขภาพ วรรณกรรม โฆษณา ภาพ การบริการด้านทันตกรรม และนโยบายด้านสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม สถิติทันตสุขภาพได้แสดงให้เห็นว่า ผู้คนรู้จักฟันขาวในฐานะที่เป็นเครื่องแสดงความทันสมัยแบบโลกตะวันตกมากกว่าที่จะตระหนักถึงความสำคัญของฟันขาวในทางสุขภาพ

คำสำคัญ: ฟัน, ทันตกรรมสมัยใหม่, วัฒนธรรมสุขภาพ

Abstract

This paper investigates the promotions of knowledge on teeth and modern dentistry in Bangkok society between 2450s-2480s. The research question is how the white teeth culture from the western world was introduced in Bangkok society and how people thought about the white teeth. The finding suggests that the white teeth culture was introduced and promoted through schools, health care handbooks, literatures, advertisements, photos, modern dental businesses, including dental public health policies. However, the statistics of dental health show that people regarded the white teeth as the representation of being modern-like those of the western world rather than being aware of good health.

Keywords: teeth, modern dentistry, health culture

1. บทนำ

“... เพราะปวดฟันและเจ็บฟันนี้เอง
ทำให้ฉันได้ศึกษาในเรื่องฟันเกี่ยวแก่วางกายหย่างใด
บ้างหย่างคร่าวๆ ...
จึงเข้าใจได้บัดนี้ว่า ฟันเปนอวัยวะที่สำคัญยิ่งของมนุษย์
บางที่เท่าๆ กับหัวใจก็เห็นจะไม่ไกลกันนัก ...”

จอมพล ป. พิบูลสงคราม¹

วัฒนธรรมฟันขาวถูกเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกันในสังคมกรุงเทพฯ ผ่านหลายช่องทาง ในบทความนี้จะแบ่งออกเป็นการเผยแพร่ผ่านการเรียนการสอนในโรงเรียน การตีพิมพ์หนังสือคู่มือดูแลสุขภาพฟัน การใช้ภาพและโฆษณาผลิตภัณฑ์ดูแลช่องปากและการดำเนินนโยบายด้านทันตสาธารณสุขของรัฐ เนื้อหาใจความหลักของวัฒนธรรมฟันขาวที่มีการเผยแพร่ทั่วไปในสังคมไทยในช่วงทศวรรษดังกล่าวคือ การดูแลสุขภาพฟันให้ขาวสะอาดเพื่อสุขอนามัยที่ดีของร่างกายและการรักษาภาพลักษณ์ของร่างกายเพื่อการเข้าสังคมที่ควรจะต้องมีฟันขาว ปราศจากกลิ่นปากที่ไม่พึงประสงค์ แต่ในที่สุดแล้ว ทันตสุขภาพของผู้คนจำนวนมากก็กลับมีสถานการณ์ที่ดูเหมือนว่าจะสวนทางกับสารที่วัฒนธรรมฟัน

¹ ชรินทร์ เตชะประเสริฐวิทยา, บรรณานิกร, *วงการทันตแพทย์ไทยและทำเนียบทันตแพทย์ พ.ศ. 2526* (กรุงเทพฯ: ทันตแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย, 2526), 33-36.

ชาวพยายามเผยแพร่ เช่นนั้นแล้ว ฟันขาวที่ผู้คนรับรู้คือฟันขาวแบบใด เหตุใดฟันขาวแล้วแต่ยังมีโรคทางฟันเพิ่มขึ้น

2. การเผยแพร่วรรณกรรมเรื่องสุขอนามัยฟันและช่องปากในโรงเรียนและหนังสือคู่มือ

วัฒนธรรมฟันขาวเริ่มเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนชั้นสูงและในหมู่บรรดาผู้คนที่มีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับชาวตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงเรียน ก่อนที่วิชาว่าด้วยร่างกายและสุขอนามัยจะเข้าไปอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนของรัฐ โรงเรียนที่ดำเนินการโดยมิชชันนารีเป็นพื้นที่แห่งแรกๆ ที่เริ่มมีการจัดการกับร่างกายของครูและนักเรียน ดังตัวอย่างที่ปรากฏในหนังสือภาษาละตินของพระสังฆราชปาลเลอกัวซ์ที่ชื่อว่า *Statuta Missionis Siamensis* ซึ่งแบ่งเป็นสองเล่มคือ *Statuta* และ *Kamnot* ที่ได้มีระเบียบเรื่องหนึ่งคือ ห้ามนักเรียนสูบบุหรี่หรือกินหมากที่โรงเรียนและที่วัด² ต่อมายังมีตัวอย่างจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังในช่วงรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีมิชชันนารีปฏิบัติงานอยู่และได้บันทึกเกี่ยวกับโรงเรียนเอาไว้ว่า

“ครูและนักเรียนของมิสโคลเป็นสตรีสยามกลุ่มเดียวในประเทศที่มีฟันสีขาว มิสโคลเกลียดการกินหมากและสั่งห้ามเคี้ยวหมากในบริเวณโรงเรียนโดยเด็ดขาด ยกเว้นให้แต่เฉพาะแม่ครัวและบรรดาลูกมือในครัว

² เสรี พงศ์พิศ, *คาทอลิกกับสังคมไทย: ศีศตวรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527), 158.

เท่านั้น หญิงชาวสยามจะเคี้ยวหมากกันมาตั้งแต่เด็ก
ทำให้ฟันดำเป็นเงาซึ่งถือว่าเป็นแฟชั่นที่สวยงามที่สุดทีเดียว
จริงๆ แล้ว ฟันของคุณครูบางคนที่นี่ก็ยังมีสีชมพูจางๆ เจือ
อยู่ ทั้งๆ ที่ก็ได้ขัดกันแทบเป็นแทบตายแล้ว”³

เมื่อภาครัฐเริ่มก่อตั้งโรงเรียน แม้ว่าในระยะแรกจะเน้นการสอน
อ่านเขียนหนังสือ สอนคณิตศาสตร์ และขนบธรรมเนียมมารยาท⁴ แต่
เวลาต่อมาก็ได้เพิ่มหนังสือสำหรับฝึกอ่านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับร่างกาย
แล้วจึงพัฒนาขึ้นเป็นวิชาหนึ่ง การเรียนการสอนว่าด้วยเรื่องของร่างกาย
ในโรงเรียนได้เริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2438 ตามหลักสูตรของกระทรวง
ธรรมการ โดยกำหนดให้มีการอ่านหนังสือที่มีชื่อว่า “วิชานำรู้เรื่อง
ร่างกายของเรา” ตั้งแต่ชั้นประโยค 1 ถึงชั้นประโยค 3 สัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง
ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 มีการกำหนดให้วิชา “การรักษาดัว” เป็นหนึ่งใน
วิชาบังคับตาม “หลักสูตรมูลศึกษา” ซึ่งนักเรียนทุกคนต้องเรียน ส่วนใน
หลักสูตรมัธยม พ.ศ. 2454 ก็มีวิชา “สรีรศาสตร์กับสุขวิทยา” สำหรับชั้น
มัธยมปีที่ 1-3 โดยเรียนสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง จากนั้นในปี พ.ศ. 2464 ก็
มีการเปลี่ยนชื่อวิชาใหม่เป็น “สุขวิทยาและอนามัย” จนกระทั่งเมื่อมี
การประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 2475 วิชา
สุขวิทยาและอนามัยก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สุขศึกษา” อยู่ในวิชาพลศึกษา

³ เอ็ดนา บรุนเนอร์ บัลคีย์ และ แมรี บัลคีย์ สแตนตัน, *สยามคือบ้านของเรา*, แปลโดย เด็กวัช รุ่ง 100, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: คณะบุคคลวัฒนา รุ่ง 100, 2551), 34.

⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, *เอกสารของกรมวิชาการ ชุดพัฒนาการศึกษา*, ฉบับที่ 2 *ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), 20.

และหลังจากนั้นในหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 พ.ศ. 2480 และ พ.ศ. 2491 ก็ได้กำหนดให้ ได้เรียนวิชาสุขศึกษาสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง หลักสูตรชั้นมัธยมตอนต้นปีที่ 1-3 พ.ศ. 2480 และ พ.ศ. 2493 เรียน สุขศึกษาสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมงเช่นกัน⁵

สำหรับการเรียนการสอนเรื่องสุขอนามัยของฟันและช่องปาก นั้นพบว่า เริ่มปรากฏเนื้อหาสาระว่าด้วยฟันอยู่ในแบบเรียนอย่างน้อย ในช่วงทศวรรษ 2460 คือในหนังสือแบบสอนการรักษาตัวสำหรับชั้น ประถมปีที่ 1 (พ.ศ. 2469) และหนังสือสำหรับครู แบบสอนการรักษา ตัว สำหรับชั้นประถมปีที่ 2 (พ.ศ. 2471) หนังสือคู่มือครูทั้งสองเล่มนี้ต่าง ก็ได้รับการตีพิมพ์เป็นจำนวนอย่างละ 5,000 เล่ม เนื้อหาภายในหนังสือ ประกอบด้วยการแนะนำให้รู้จักกับช่องปาก การดูแลรักษาความสะอาด ช่องปาก ผลของการไม่รักษาความสะอาดของช่องปาก การแปรงฟัน⁶ ชนิดและประโยชน์ของฟัน กายวิภาคของฟัน ลักษณะและผลกระทบ จากโรคฟันซึ่งเกี่ยวข้องกับระบบอื่นๆ ของร่างกาย⁷

⁵ จินตนา สรายุทธพิทักษ์, *การสอนสุขศึกษา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 14-15.; กรมศึกษาธิการ, *หลักสูตรมูลศึกษา สำหรับเรียนช่วงเวลา 2 หรือ 3 ปี อายุแต่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9* (พระนคร: โรงพิมพ์อักษร นิธิ, ร.ศ.128 (2452/2453), 4-5.; กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ, *เอกสารของ กรมวิชาการ ชุดพัฒนาการทางการศึกษา อันดับที่ 2 ความเป็นมาของหลักสูตร สามัญศึกษา*, 12, 28, 31, 38, 46, 48.

⁶ ขุนวิทย์วุฒิ (ผู้เรียบเรียง), *แบบสอนการรักษาตัว สำหรับชั้นประถมปีที่ 1* (พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2469), 23-29.

⁷ ขุนวิทย์วุฒิ (ผู้เรียบเรียง), *หนังสือสำหรับครู แบบสอนการรักษาตัว สำหรับชั้นประถมปีที่ 2* (พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2471), 12-25.

ขณะที่วิชาสุขวิทยากำลังดำเนินการเรียนการสอนนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่และคาบเกี่ยวกันมาโดยตลอดคือ การตีพิมพ์คู่มือการดูแลสุขภาพและสุขอนามัยส่วนตัวออกเผยแพร่สู่สาธารณชน สำหรับเด็กและผู้ใหญ่ ทั้งในรูปแบบคู่มือ หนังสือพิมพ์ หนังสืองานศพ ไปจนถึงบทความในวารสารด้านการแพทย์

คู่มือหรือตำราที่ได้กล่าวถึงฟันและช่องปากภายใต้ความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ เริ่มมีขึ้นอย่างน้อยเมื่อราวทศวรรษ 2450 ตัวอย่างการตีพิมพ์หนังสือ เช่น *หนังสือคู่มืออาหารและเสื่อป่า ว่าด้วยกันป่วย* ซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 6 เมื่อปี พ.ศ. 2456 หนังสือเล่มนี้ได้กล่าวถึงฟันเอาไว้ว่า ฟันเป็นอวัยวะที่สำคัญ หากฟันไม่ดีก็จะทำให้เคี้ยวอาหารไม่ละเอียด ดังนั้นจึงควรรักษาฟันด้วยการแปรงฟันสม่ำเสมอทุกวัน ทั้งเวลาตื่นเช้าและก่อนนอนเพื่อไม่ให้มีเศษอาหารติดอยู่ หลังจากรับประทานอาหารก็ควรใช้ไม้จิ้มฟันเอาเศษอาหารออกและบ้วนปาก และถ้าหากมีปัญหาเกี่ยวกับฟันก็ต้องไปพบแพทย์⁸

ถัดมาคือ หนังสือ *คำชี้แจงการสาธารณสุข* เป็นหนังสือที่จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพเมื่อ พ.ศ. 2465 โดยรวบรวมจากบทความของกรมสาธารณสุขซึ่งตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์รายวัน ผู้เรียบเรียงคือ นายแพทย์ อาร์ ดับเบิลยู เมนเดลสัน นายแพทย์ใหญ่ของกรมสุขาภิบาล เนื้อหาเรื่องที่ 10 ของหนังสือเล่มนี้เป็นเรื่อง “การระวังรักษาฟัน” ซึ่งได้กล่าวถึงฟันโดยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างฟัน การเคี้ยว

⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *หนังสือคู่มืออาหารและเสื่อป่า ว่าด้วย กันป่วย*, พิมพ์แจกในงานศพ พระตำรวจเอก พระยานุชิตชาญไชย (สายสิงหนะ) และคุณหญิงอนุชิตชาญไชย (เชย สุวรรณทัต) วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2465, 66-67. (หมายเหตุ: พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. 2456).

อาหาร การย่อยอาหาร และการนำสารอาหารไปหล่อเลี้ยงร่างกาย การไม่รักษาฟันให้สะอาดและแข็งแรงจะเป็นต้นเหตุให้เกิดแหล่งเชื้อโรคซึ่งจะแพร่กระจายไปตามระบบหมุนเวียนโลหิตไปถึงการทำงานของหัวใจ และอาจก่อให้เกิดโรครุมมาตีซั้ม นอกจากนั้นยังได้ยกตัวอย่างโรงเรียนในสหรัฐอเมริกาที่มีการสอนการแปรงฟันให้กับเด็กนักเรียนอย่างไรบ้าง⁹

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ *การรักษาดัว* ของพระยาเวชสิทธิ์พิลาศ (จรัส วิชาตแพทย์) หนังสือเล่มนี้กล่าวถึงฟันโดยอธิบายถึงลักษณะทางกายวิภาคของฟัน ตัวอย่างสถิติของโรคทางฟันในเด็กนักเรียนซึ่งสำรวจโดยกองแพทย์สุขาภิบาลโรงเรียน ลักษณะของฟันเสียหรือฟันที่ไม่ดี และวิธีการดูแลรักษาฟันให้แข็งแรงโดยการรับประทานอาหารที่ถูกหลักและการทำความสะอาดฟันอย่างสม่ำเสมอ รวมถึงการไปพบแพทย์เพื่อตรวจรักษาฟัน อย่างไรก็ตาม เนื้อหาทั้งหมดนั้นมุ่งเน้นไปที่ฟันของเด็กเป็นหลัก¹⁰ ทั้งนี้ชื่อหนังสือ *การรักษาดัว* ก็เป็นชื่อเดียวกันกับชื่อวิชาในหลักสูตรที่ใช้สอนในโรงเรียน หนังสือเล่มนี้ที่ได้รับการนำมาตีพิมพ์อยู่หลายครั้ง อย่างน้อยคือเมื่อ พ.ศ. 2472 พ.ศ. 2473 พ.ศ. 2477 และ พ.ศ. 2479 ซึ่งการพิมพ์ในปี พ.ศ. 2479 นี้เป็นฉบับพิมพ์ครั้งที่ 5

หนังสือพิมพ์ *อนุสฎาภาษาดอุปกรณ* ของสฎาภาษาดไทยก็ได้มีการตีพิมพ์เรื่องเกี่ยวกับการดูแลรักษาฟัน สองบทความจากหนังสือพิมพ์ดังกล่าวถูกนำมาตีพิมพ์อยู่ใน *บทกล่อมอนามัยและอนามัยสงเคราะห์*

⁹ คำชี้แจงการสาธารณสุข, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาสุนทรพิมล (เผล วสุวัต) ณ วัดสัมพันธวงศ์ วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2465, (ม.ป.ท.), 21-22.

¹⁰ เวชสิทธิ์พิลาศ, พระยา, *การรักษาดัว* (ม.ป.ท., 2472), 20-24.

(พ.ศ. 2473) บทแรกคือ “แมวเหมียว” โดยพระยาอุปกิตศิลปสาร จากหนังสือพิมพ์ *อนุสฎาภาชาตอุปกรณ* เล่มที่ 4 ฉบับที่ 4 มีใจความว่า คนเราควรจะรักษาฟัน หากเป็นโรคฟันแล้วจะเกิดความเจ็บปวดไม่สบาย และอาจต้องสูญเสียฟันตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ดังนั้นจึงควรแปรงฟันทุกเช้าและค่ำเพื่อให้ฟันงามปราศจากโรค¹¹ และบทที่สองคือ “ข้อ ๓ ใช้แปรงฟันให้สะอาดก่อนเข้านอนและเวลาตื่นนอนเช้า” โดยขุนวิทยวุฒิ จาก *อนุสฎาภาชาตอุปกรณ* เล่มที่ 5 ฉบับที่ 2 เนื้อหาในบทนี้พยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของฟันและช่องปากในฐานะที่เป็นต้นทางของสุขภาพอนามัยของร่างกาย อีกทั้งยังยกกรณีตัวอย่างการคัดเลือกทหารในสหรัฐอเมริกาซึ่งใช้ฟันเป็นเกณฑ์ข้อหนึ่ง และลงท้ายด้วยการแนะนำให้ไปพบแพทย์เมื่อมีอาการผิดปกติ¹²

เอกสารสาธารณสุขเรื่อง *สุขวิทยาส่วนตัว* เป็นหนังสืออีกเล่มหนึ่งที่มีเนื้อหาส่วนหนึ่งว่าด้วยเรื่องการดูแลสุขภาพฟันและช่องปาก หนังสือเล่มนี้เป็นเอกสารของกองสุขศึกษา กรมสาธารณสุข หนังสือเล่มนี้ถูกนำมาตีพิมพ์แจกจ่ายเนื่องในโอกาสงานศพอย่างน้อยสองครั้ง คือในปี พ.ศ. 2475 และ พ.ศ. 2479 เนื้อหาในเล่มดังกล่าวได้อธิบายเรื่องของฟันและช่องปากด้วยความยาวหลายหน้ากระดาษ ภายในเนื้อหาได้มีการเชื่อมโยงโรคทางฟันกับการติดเชื้อในระบบอื่นๆ และที่สำคัญคือนอกจากจะแนะนำวิธีการดูแลสุขภาพความสะอาดฟันเช่นเดียวกับ

¹¹ บทกล่อมอนามัยและอนามัยสงเคราะห์, ในงานปลงศพ เปีย กระสุนนนท์ 18 พฤษภาคม 2473 ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส จังหวัดพระนคร (โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2473), 5.

¹² เรื่องเดียวกัน, 22-25.

หนังสือคู่มือเล่มอื่นๆ แล้ว หนังสือเล่มนี้ยังได้แนะนำให้รู้จักกับการจัดฟัน น้ำยาบ้วนปาก ไม้จิ้มฟัน และไหมขัดฟันอีกด้วย¹³

ในวารสารข่าวแพทย์ ซึ่งเป็นวารสารด้านการแพทย์ของสโมสรแพทย์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เริ่มออกฉบับแรกเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2471 ก็ได้มีการตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับสุขภาพช่องปากไว้ด้วยเช่นกัน บทความทั้งหมดเขียนโดยแพทย์พลเรือนและแพทย์ทหารที่มีความรู้ทางฟันและช่องปาก เนื้อหาในบทความต่างๆ ได้อธิบายเรื่องโรคฟัน วิธีการดูแลฟัน การรักษาฟัน ไปจนถึงเรื่องเกี่ยวกับกิจการและวงการทันตกรรม เนื้อหาที่เกี่ยวกับการดูแลรักษาฟันนั้นเป็นไปในการทำงานเดียวกันกับตำราอื่นๆ และสำหรับการเผยแพร่วารสารข่าวแพทย์นี้ คาดว่าน่าจะไม่ได้ถูกอ่านอยู่เพียงในหมู่บุคลากรทางการแพทย์ แต่ยังถูกอ่านโดยบุคคลทั่วไป โดยดูจากการตอบกระทู้ในหน้า “ข้อถาม-คำตอบ” หายเล่ม ซึ่งได้รับคำถามเกี่ยวกับสุขภาพฟันมาจากผู้อ่าน¹⁴

นอกจากนี้ วารสารข่าวแพทย์ ยังได้ให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของฟันและช่องปากไว้ในบทความอีกหลายชิ้น ความสำคัญของความรู้ในวารสารฉบับนี้คือเนื้อหาในหลายบทความไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่ลักษณะทางกายวิภาคและการดูแลรักษาความสะอาดของฟันในชีวิตประจำวัน และไม่ได้มุ่งเน้นเพียงฟันของเด็ก แต่ได้อธิบายเกี่ยวกับโรคและปัญหาของการดูแลรักษาฟันและช่องปากของผู้คนทุกช่วง

¹³ เอกสารสาธารณสุข เรื่อง สุขวิทยาส่วนตัว, พิมพ์แจกในการศพ คุณหญิงเวชสิทธิ์พิลาศ (ทองคำ วิภาตแพทย์) ณ วัดดวงแข ถนนรองเมือง วันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2479 (พระนคร: โรงพิมพ์เดลิแมส์, 2479), 50-59.

¹⁴ “ข้อถาม-คำตอบ,” ข่าวแพทย์ 9, ฉ.3 (กันยายน, 2479): 186-187.

วัยเอาไว้อย่างค่อนข้างละเอียดกว่าหนังสือคู่มือโดยทั่วไป ตัวอย่างเช่น บทความเรื่อง “การสวมและใส่ฟันใหม่” ที่กล่าวถึงการใส่ฟันปลอมและการครอบฟัน¹⁵ และอีกตัวอย่างหนึ่งคือ บทความเรื่อง “อันตรายในการถอนฟัน” ที่แนะนำข้อควรปฏิบัติและข้อควรระวังเกี่ยวกับการถอนฟัน โดยให้พิจารณาและปรึกษากับแพทย์ที่มีความรู้เพื่อการรักษาอย่างปลอดภัย¹⁶

โดยรวมแล้ว เนื้อหาที่เผยแพร่อยู่ในแบบเรียนและหนังสือคู่มือคือเรื่องของการทำงานเข้าใจเกี่ยวกับกายวิภาคเบื้องต้นของฟัน การดูแลรักษาฟันให้ขาวสะอาดเพื่อสุขภาพร่างกายทั้งมวล รวมถึงการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับฟัน และนอกจากนั้นยังกล่าวถึงความสำคัญของฟันในทางสังคมอยู่ด้วย

3. การเผยแพร่ค่านิยมเกี่ยวกับฟัน และทัศนกรรมผ่านภาพและสื่อโฆษณา

ภาพบุคคลกับฟันมักจะมีความสัมพันธ์กันในแง่ใดแง่หนึ่งเสมอ ตัวอย่างเช่น เมื่อเทคโนโลยีการถ่ายภาพและเทคโนโลยีทางทันตกรรมมาบรรจบกัน ค่านิยมในการถ่ายภาพบุคคลในลักษณะที่จะต้องยิ้มเห็นฟันขาวก็เกิดขึ้นตามมา

¹⁵ จี้อ สัมมาทัต, “การสวมและใส่ฟันใหม่,” *ข่าวแพทย์* 4, ฉ.5 (พฤศจิกายน, 2474): 264-267.

¹⁶ จี้อ สัมมาทัต, “อันตรายในการถอนฟัน,” *ข่าวแพทย์* 9, ฉ.3 (กันยายน, 2479): 183-186.

กล้องถ่ายภาพถูกนำเข้ามายังกรุงเทพมหานครเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2388 (ค.ศ. 1845) ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3¹⁷ กล้องถ่ายภาพเริ่มเป็นที่รู้จักกันในหมู่ชนชั้นสูงในระยะเวลาเดียวกันกับที่พวกเขากำลังตระหนักถึงความสำคัญของภาพลักษณ์เรือนร่างของตนเองเมื่อต้องอยู่ในสายตาต่างชาติ ภาพถ่ายของพวกเขาที่แต่งกายด้วยชุดทางการทั้งแบบไทยและสากลจึงได้กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการทูตระหว่างประเทศตั้งแต่ในสมัยรัชกาลที่ 4¹⁸ แต่ไม่เพียงเท่านั้น นอกจากการถ่ายภาพและการแต่งกายตามรูปแบบที่เป็นทางการแล้ว อิทธิพลจากกล้องถ่ายภาพยังทำให้บรรดาเจ้านายและขุนนางเริ่มถูกบันทึกภาพในมุมมองอื่นๆ ในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ไม่ได้เคร่งครัดอยู่กับขนบธรรมเนียมของชนชั้นดังเช่นในศิลปะจิตรกรรมแบบไทยประเพณี ซึ่งชนชั้นสูงจะต้องอยู่ในอากัปกิริยาที่ไม่อ้าปากเห็นฟัน ด้วยเหตุนี้ ภาพถ่ายบุคคลจำนวนมากในระหว่างรัชกาลที่ 4-5 เป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นภาพของเจ้านายหรือชาวบ้านจึงมักจะพบการยิ้มในลักษณะเดียวกันอยู่บ่อยครั้ง นั่นก็คือ การยิ้มเห็นฟันซึ่งมีทั้งฟันดำและฟันขาวปะปนกันไป

อย่างไรก็ดีในสมัยรัชกาลที่ 5 แม้ว่าพระองค์และผู้คนในราชสำนักบางส่วนจะได้รับการขัดฟันให้ขาวตามอย่างสากล และเจ้านายรุ่นใหม่ก็เริ่มนิยมการมีฟันขาวแล้ว แต่สำหรับคนบางกลุ่ม ฟันขาว

¹⁷ ศักดา ศิริพันธุ์, *กษัตริย์&กล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535* (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์, 2535), 23.

¹⁸ Maurizio Peleggi, "Re-fashioning Civilization: Dress and Bodily Practice in Thai Nation-Building," In *Gender, Nation and the Politics of Dress in Asia and the Americas*, Louise Edwards & Mina Roces (Eds), (Eastbourne: Sussex Academic Press, 2008), 68.

ก็ยังคงเป็นเพียงภารกิจชั่วคราวบนร่างกายในบางกาลเทศะเท่านั้น เนื่องจากการเคี้ยวหมากและค่านิยมฟันดำยังคงเป็นที่นิยมกันอยู่ทั่วไป ดังจะเห็นได้จากประสบการณ์ของ เอมีล จ็อททรอนด์ (Émile Jottrand) ชาวฝรั่งเศสที่ได้เรียนรู้ว่าผู้คนจะทำความสะอาดฟันให้ขาวเมื่อพวกเขาต้องการถูกถ่ายภาพเท่านั้น¹⁹ ข้อสังเกตดังกล่าวชี้ชวนให้ตั้งข้อสันนิษฐานต่อไปได้ว่า ภาพถ่ายบุคคลที่ยิ้มเห็นฟันขาวนั้น สำหรับบางคนนั้นอาจไม่ใช่ภาพแทนร่างกายในชีวิตประจำวันของพวกเขา แต่เป็นการขัดสีตกแต่งฟันให้ขาวเพื่อการถ่ายภาพเท่านั้น

ภาพถ่ายเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้มารยาทและบุคลิกท่าทางของผู้คนเปลี่ยนไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหมู่ชนชั้นสูงที่เคยเคร่งครัดการแสดงสีหน้าและอารมณ์ ดังเช่นที่ปรากฏในบันทึกความทรงจำจากช่วงเวลาอารยธรรมาที่ 5 ที่กล่าวว่า ควรจะยิ้มให้กันเพียงแคพอเห็นแต่ไรฟัน และห้ามหัวเราะเสียงดัง²⁰ แต่เมื่อผู้คนทุกชนชั้นเริ่มเข้ามาอยู่ต่อหน้ากล้องถ่ายภาพและเริ่มซึมซับวัฒนธรรมตะวันตกผ่านภาพถ่ายจากต่างชาติ มารยาทที่เคยสงวนรอยยิ้มก็เปลี่ยนไปดังเช่นในตัวอย่างภาพถ่ายและในงานวรรณกรรม ตัวอย่างเช่น “แม่สาวคนนั้นร้องทักแต่ไกลพร้อม กับยิ้ม เป็นยิ้มงดงามไม่มีของใครเหมือน รอยนุ้มที่แก้มซ้าย และฟันซี่

¹⁹ in Émile Jottrand, *In Siam*, trans. E.J. Tips (1905; Bangkok: White Lotus, 1996), 2. อ้างใน Maurizio Peleggi, “Re-fashioning Civilization: Dress and Bodily Practice in Thai Nation-Building,” in *Gender, Nation and the Politics of Dress in Asia and the Americas*, Louise Edwards & Mina Roces (Eds.), (Eastbourne: Sussex Academic Press, 2008), 69.

²⁰ เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล., *ชีวิตในวัง เล่ม 2*, พิมพ์ครั้งที่ 11 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2545), 299.

เด็กเรียบเสมอกัน ช่วยให้งุ้มของหล่อนน่าเอ็นดูขึ้นอีกหลายเท่า”²¹ และ “หญิงสาวหัวเราะน้อยๆ เขาเห็นฟันขาวงามของเธอเรียงรายเหมือนแถว มุกกลางกลีบกุหลาบแดง”²²

ความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างภาพถ่าย การยิ้ม และฟันในสังคมไทยปรากฏให้เห็นอยู่ในโฆษณายาสีฟันเดนตอล ซึ่งผู้จัดจำหน่ายได้จัดการประกวดยิ้มเดนตอลขึ้นมา โดยให้ผู้ที่ใช้ยาสีฟันเดนตอลร่วมส่งภาพถ่ายที่มีรอยยิ้มงดงามจากการใช้ยาสีฟันเดนตอลเข้าไปประกวดชิงเงินรางวัล (ภาพที่ 1) กิจกรรมนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงกระแสนิยมในการนำเสนอร่างกายด้วยการยิ้มกว้างลงในภาพถ่ายซึ่งเปรียบได้ว่าเป็นพื้นที่สาธารณะอย่างหนึ่ง นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างฟันกับการถ่ายภาพนั้นยังมิให้พบเห็นได้จากห้างร้านต่างๆ โฆษณาหลายชิ้นได้ประกาศว่า ร้านของตนจัดจำหน่ายทั้งเครื่องมือทำฟันและอุปกรณ์การถ่ายภาพ²³ บางแห่งมีทั้งบริการทำฟันและถ่ายภาพอยู่ในร้านเดียวกัน²⁴ เมื่อพิจารณาจากความ (ไม่) บังเอิญนี้ ก็พอจะกล่าวได้

²¹ พ. เนตรรังษี, *โลกละคร* (ธนบุรี: กรุงธน, 2507). หมายเหตุ: ในคำนำระบุ ว่า หนังสือเล่มนี้พิมพ์ครั้งแรกผ่านมา 30 ปีแล้ว ดังนั้นเรื่องนี้จึงพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ รว พ.ศ. 2477.

²² อิงอร (นามปากกา), *ดรรชนีนาง*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: ประพาสต้น, 2491), 28. (พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือพิมพ์ประชามิตร รว พ.ศ. 2486-2490).

²³ ศักดา ศิริพันธุ์, *กษัตริย์กับกล้อง วัฒนธรรมการถ่ายภาพในประเทศไทย พ.ศ. 2388-2535*, 282.

²⁴ ยลสลวย อิศรางกูร ณ อยุธยา, “การบริการทางด้านทันตกรรมในประเทศไทย: การศึกษาการจัดองค์การและการบริหาร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), 28. อ้างถึงใน อิศระ ยุกตะนันท์, *ปัญหาทางทันตสาธารณสุขของประเทศไทย*,

ว่าเทคโนโลยีด้านทันตกรรม วัฒนธรรมฟันขาว และการถ่ายภาพได้แพร่กระจายอยู่ในสังคมไทยไปพร้อมๆ กัน

เทคโนโลยีการถ่ายภาพมีอิทธิพลต่อการสร้างค่านิยมเกี่ยวกับร่างกาย ซึ่งได้แก่ การแต่งกาย รูปลักษณ์ของอวัยวะ รวมถึงบุคลิกหรือการจัดที่ทางให้กับร่างกาย การชักชวนให้ผู้คนในสังคมไทยหันมาให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมฟันขาวและการแต่งกายแบบตะวันตกนั้น จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า กล้องถ่ายภาพและภาพถ่าย การพิมพ์เผยแพร่ภาพ รวมถึงกิจการการฉายภาพยนตร์ซึ่งนำเข้าภาพยนตร์มาจากต่างประเทศ ต่างก็เป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งในการโฆษณา ค่านิยมผ่านการรับรู้ด้วยสายตาผู้ชม ด้วยเหตุนี้ เมื่อช่วงทศวรรษ 2470 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้คนเริ่มเลิกเคี้ยวหมากกันมากขึ้นเรื่อยๆ จึงได้พบกลุ่มผู้หญิงที่นิยมทาปากสีแดง ใช้แป้งขาวที่นำเข้ามาจากโลกตะวันตก แต่งตัวตามดาราสฮอลลีวูด²⁵

อีกช่องทางหนึ่งที่ถูกใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมฟันขาวคือ โฆษณา โฆษณาทำหน้าที่นำเสนอ ค่านิยมหรือแนวคิดเกี่ยวกับร่างกาย และสุขอนามัยแบบตะวันตกผ่านถ้อยคำและภาพประกอบไปสู่ผู้คนในสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างการโฆษณากับสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีความซับซ้อน เพราะโฆษณาเป็นทั้งกระจกสะท้อนสังคมและเครื่องมือที่ใช้ในการสร้างสังคม²⁶ ดังนั้น โฆษณาชิ้นหนึ่งๆ จึงไม่ได้มีเพียงแค่

เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 15 พ.ศ. 2515-2516 (สำเนา), 16.

²⁵ สรศัลย์ แ่งสกา, *บ้านย่าไม้ พื้นที่ความจำชีวิตวัยเด็กสมัยรัชกาลที่ 6* (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545), 56.

²⁶ Juliann Sivulka, *Soap, Sex, and Cigarettes: A Cultural History of American Advertising* (Belmont, Calif: Wadsworth Pub. Co, 1998), 425.

๑๒๐๖๓

ประกวดยิ้มเดนตอล

เพื่อหว่ากเราชาวเดนตอล จะได้ครึกครื้นรื้นเรริงกัซ และเพื่อให้เห็นว่า ยาสีฟันเดนตอล ทำให้ยิ้มเดนตอล ได้งามเพียงไร ห้างจึงจัดให้มี "การประกวดยิ้มเดนตอล" ขึ้น โดยให้ ชาวเดนตอล ส่งรูปถ่ายยิ้มเดนตอล เข้าประกวด ผู้ที่ยิ้มเดนตอล ได้งามก็จะได้รับเงินรางวัล ซึ่งจัดไว้เป็น หัซซุ่ คือ หญิว ช่าย เด็กหญิว เด็กช่าย และทั้งครอบครัว กติกาการ ประกวดหืออย่างไร โปรดคอยทราบต่อไป

ห้างเด็กหญิว

ภาพที่ 1 โฆษณาประกวดภาพถ่ายยิ้มเดนตอล
ที่มา: สยามราษฎร์ (12 สิงหาคม 2479), 7.

ข้อมูลคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์ แต่ยังคงประกอบไปด้วยบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และสายสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตผลิตภัณฑ์ และผู้บริโภค²⁷

โฆษณาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับฟันและช่องปากที่มีอยู่ในสังคมไทยเริ่มมีขึ้นอย่างน้อยตั้งแต่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือราวหลัง พ.ศ. 2400 เป็นต้นมา โฆษณาเหล่านี้จะปรากฏอยู่ในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร ซึ่งสำหรับในหนังสือพิมพ์ โฆษณาเกี่ยวกับฟันจะอยู่ร่วมกับโฆษณาสินค้าและบริการอื่นๆ โดยสามารถอยู่ได้ทั้งหน้าแรกๆ หน้ากลาง และหน้าท้ายๆ ของหนังสือพิมพ์ ในส่วนของสินค้าและบริการที่นำเสนอต่อผู้อ่านนั้นก็ทั้งแปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผงสีฟัน ยาขัดฟัน ยาอม ยารักษาบรรเทาอาการต่างๆ และการบริการตรวจรักษาฟัน ถอนฟัน ใส่ฟันหรือทำฟันปลอม

องค์ประกอบของโฆษณาทั้งที่เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษทุกชิ้นประกอบด้วยข้อความหรือตัวบทบรรยายผลิตภัณฑ์และรูปแบบการให้บริการทันตกรรมเป็นหลัก ภาพประกอบถูกใช้ในโฆษณาจำนวนมากแต่ก็ไม่ใช่สำหรับโฆษณาทุกชิ้น วิธีการออกแบบโฆษณาไม่มีกฎเกณฑ์การจัดวางองค์ประกอบและตำแหน่งในหน้าหนังสือพิมพ์ที่ตายตัว แต่เมื่อสังเกตในภาพรวมของบรรดาโฆษณาก็พอที่จะแจ่มแจ้งได้ว่า องค์ประกอบของโฆษณาแต่ละชิ้นจะประกอบด้วยชื่อยี่ห้อสรรพคุณหรือการบริการ และช่องทางการเข้าถึงสินค้าหรือบริการนั้นๆ

²⁷ Villa Vilaithong, "A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s-early 1980s," (Ph.D. diss., The Australian National University, 2006), 3.

จะมีก็เพียงบางส่วนที่ให้ข้อมูลแค่ชื่อ ที่อยู่ และเวลาทำการของร้านหรือคลินิก

ชื่อยี่ห้อมักถูกเน้นด้วยตัวอักษรขนาดใหญ่เด่นชัด ถัดมา สิ่งที่ชัดเจนเท่าๆ กัน หรือในบางครั้งอาจชัดเจนที่สุดในโฆษณาก็คือ สรรพคุณ การเขียนสรรพคุณของผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับฟันลงในโฆษณาพบว่าเริ่มขึ้นอย่างน้อยในช่วงทศวรรษ 2450 การนำเสนอสรรพคุณของผลิตภัณฑ์เลือกที่จะบอกคุณประโยชน์ทั้งเพื่อสุขภาพอนามัยและสภาพความสะอาดของฟัน ต่อมาในช่วงทศวรรษ 2470 จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าโฆษณาเริ่มเน้นนำเสนอผลิตภัณฑ์ในฐานะเครื่องมือที่จะช่วยให้ฟันขาวงามเงารยับ มีเสน่ห์ มีกลิ่นลมหายใจบริสุทธิ์หอมสดชื่น และย้ำว่าอย่าปล่อยให้ฟันไม่งาม ไม่สะอาด ตัวอย่างเช่น “ถ้าอยากมีเสน่ห์จากรายฟัน ถามหา คิวินิน” (ภาพที่ 2) “เสน่ห์สาวแน็ตตี้” “รักษาการหายใจของท่านให้บริสุทธิ์” “เมื่อปากมีกลิ่นร้าย อย่าไปนั่งสนทนากับใคร” “รู้จักเดนซ่า คือรู้จักทำให้ฟันงาม” ที่สำคัญคือโฆษณาหลายชิ้นยังย้ำด้วยว่า ฟันควรจะต้องงามราวกับไข่มุก เช่น “ฟันงามดังไข่มุก” “ฟันจะงามดุจไข่มุก” “โอเคอลจักษ์บำรุงรักษาฟันของท่านให้ขาวงามสะอาด สุกใสเหมือนดังแสงไข่มุกแท้” (ภาพที่ 3) ทั้งนี้ การเปรียบเทียบฟันกับไข่มุกเป็นสิ่งที่พบได้ทั่วไปในโฆษณายาสีฟันจากสหรัฐอเมริกาอย่างน้อยตั้งแตในช่วงทศวรรษ 1860 (ทศวรรษ 2400)

ส่วนในโฆษณาเกี่ยวกับฟันของไทย หลังจากที่ใช้โฆษณาด้วยข้อความเพียงอย่างเดียวในระยะแรก ต่อมาก็พบว่าเริ่มมีการใช้ภาพคนที่เป็นชายชาวต่างชาติซึ่งไม่ยิ้มเป็นภาพประกอบโฆษณารักษาฟันตั้งแต่ทศวรรษ 2450 จากนั้นจึงเริ่มมีภาพชายหญิงยิ้มเห็นฟันขาวพร้อมนำเสนอผลิตภัณฑ์ตั้งแต่ราวทศวรรษ 2460 และจากนั้นก็มีการใช้ภาพหลากหลายรูปแบบมากขึ้นในทศวรรษ 2470 ตามลำดับ

ภาพที่ 2 โฆษณายาสีฟันควินิน,
ที่มา: ประชาชาติ (6 ตุลาคม 2476), 12.

ภาพที่ 3 โฆษณายาสีฟันโอดอล,
ที่มา: ประชาชาติ (23 มกราคม 2479), 21.

ลักษณะโดยทั่วไปของการออกแบบภาพประกอบมักจะใช้ภาพคนซึ่งเป็นผู้นำเสนอและภาพผลิตภัณฑ์อยู่ร่วมกันในหนึ่งโฆษณา โดยอาจเป็นภาพแยกตำแหน่งกันหรือเป็นภาพทำท่าทางกำลังใช้ผลิตภัณฑ์ ผู้นำเสนอผลิตภัณฑ์หรือตัวละครในภาพมีทั้งผู้หญิงและผู้ชาย แต่โดยส่วนใหญ่จะใช้ภาพผู้หญิงเป็นหลักมากกว่า ภาพผู้นำเสนอผลิตภัณฑ์มักจะถูกออกแบบให้หันใบหน้าออกมาสู่ผู้อ่านซึ่งใบหน้านี้นับได้ว่าเป็นจุดรวมสายตาของภาพที่จะนำสายตาผู้อ่านไปสู่การมองเห็นภาพรอยยิ้มกว้างเห็นฟันขาว ส่วนภาพที่ใช้ผู้หญิงและผู้ชายอยู่เป็นคู่มาร่วมนำเสนอผลิตภัณฑ์มักจะอยู่ในท่าที่ที่ใบหน้าใกล้ชิดกัน ยิ้มเห็นฟันต่อกันและกัน ที่ว่างเพียงเล็กน้อยที่เว้นวรรคระหว่างใบหน้าทั้งสองนั้นยังได้ชี้ชวนให้ “มองเห็น” การมีอยู่ของกลิ่นปากกลิ่นลมหายใจที่หอมสดชื่นจนสามารถเข้าใกล้ชิดกันได้มาก

อย่างไรก็ดี โฆษณาผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับฟันที่อาจใช้เป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์การนำเสนอเรื่องฟันได้ดีกลุ่มหนึ่งคือ โฆษณาผลิตภัณฑ์ยาสีฟันคอลเกต (ภาพที่ 4)

โฆษณายาสีฟันคอลเกตแต่ละชิ้นที่ออกเผยแพร่ในช่วงทศวรรษ 2470-2480 มักใช้ภาพใบหน้าทั้งผู้หญิงและผู้ชายหลายๆ ใบหน้าและใช้ภาพผลิตภัณฑ์ตามด้วยตัวบทบรรยายและบทสนทนา โฆษณาชิ้นหนึ่งๆ จึงมีขนาดกรอบที่ค่อนข้างใหญ่ ใบหน้าของผู้หญิงในโฆษณาดูเหมือนว่าจะเป็นชาวต่างชาติ ไข่ผมสั้นเป็นลอน ยิ้มกว้างเห็นฟันขาว ซึ่งฟันเรียงตัวอย่างเป็นระเบียบ สายตามองตรงมายังผู้อ่าน ส่วนที่มือไม้ก็มักจะถือแปรงสีฟันอยู่ด้วย และที่สำคัญ ในภาพโฆษณาอย่างน้อยหนึ่งช่องจะต้องมีภาพผู้หญิงคู่กับผู้ชายในลักษณะท่าทางที่ใบหน้าและร่างกายอยู่ใกล้ชิดติดกัน โดยผู้ชายนั้นจะแต่งกายด้วยชุดแบบตะวันตก

“ฟันของเขางาม – ดึงใจผม”

นำเสนอสู่คุณ ความสะอาด, ความบริสุทธิ์, การ
หายใจที่หอมชื่น และฟันที่ขาวเงางาม

ทุกเช้าเธอจะตื่นขึ้นก่อนฉัน ใช้แปรงสีฟันด้วยยาคอลเกต
เพื่อ ล้างฟันส่วนบนและเหงือกก่อนฉัน ส่วนล่างเธอก็
เหงือกขึ้นไป และตามรอยฟันซอกฟันส่วนล่างของฟัน
ให้ทั่ว แล้วอมน้ำ ม้วนปากชำระล้างได้ ใครก็ให้ผมชื่น
หยาบคายฟัน คอยกัดคงทนออกครวญเหงือกออก
ไป กับน้ำชำระให้ทั่วถึง เป็นเสร็จสิ้น

การชำระฟันที่ดีขึ้นตามแบบคอลเกต นวัตกรรม

				
ทำให้ฟันงาม	สะอาดทั่วถึง	เหงือกสดเสมอ	ปากหอมชื่น	หายใจไปจริง

COLGATE'S RIBBON DENTAL CREAM

เป็นที่ยอมรับและนิยม
ของทันตแพทย์ทั่วโลก

ภาพที่ 4 โฆษณายาสีฟันคอลเกต,
ที่มา: ประชาชาติ (29 สิงหาคม 2479), 24.

แต่มักจะหันหน้าไปทางผู้หญิง ไม่หันหน้าตรงออกมาสู่ผู้อ่าน จึงกล่าวได้ว่าบทบาทของผู้ชายในโฆษณาคอลเกตหลายชิ้นได้ทำหน้าที่เป็น admonitor ดึงสายตาผู้อ่านให้เพ่งเล็งไปที่ฟันขาวของผู้หญิง

ตัวบทข้อความมักขึ้นต้นด้วยคำโปรย เช่น “ดิฉันรู้สึกภูมิใจเมื่อกล่าวถึงการหายใจบริสุทธิ์แลหอมชื่นของดิฉัน” หรือ “ไม่มีใครรักชายที่มีลมหายใจเหม็นได้ตลอดไป” ก่อนจะตามด้วยบทพูดสั้นๆ และเรียงความขนาดย่อมๆ เพื่ออธิบายปัญหาสุขภาพของอนามัยฟันและช่องปาก วิธีการดูแลรักษา และวิธีการใช้ผลิตภัณฑ์ เช่น วิธีการแปรงฟัน เช่นเดียวกับที่ปรากฏในโฆษณาคอลเกตในสหรัฐอเมริกา ลักษณะการเขียนโฆษณาของคอลเกตจึงคล้ายกับการเขียนเรื่องสุขภาพอนามัยฟันและช่องปากในหนังสือคู่มือดูแลรักษาสุขภาพ

เมื่อพิจารณาจากตัวอย่างโฆษณาที่ยกมา จะเห็นได้ว่า นอกจากจะบอกสรรพคุณความดีของผลิตภัณฑ์และบริการแล้ว ในทางกลับกันสารในโฆษณายังได้สื่อกับผู้อ่านว่า ฟันเป็นอวัยวะที่ไม่สามารถปล่อยไปตามธรรมชาติเฉยๆ ได้ ฟันนั้นจำเป็นต้องได้รับการศึกษาทำความเข้าใจ ดูแลรักษา ทำความสะอาด ต้องเอาใจใส่แม้กระทั่งเหงือก ดังเช่นที่ยาสีฟันปิปีโกได้โฆษณาว่า “ศึกษาเรื่องฟันของท่านก่อน คอยระวังฟันของท่านให้ดีเสียก่อน แล้วฟันของท่านจะใช้ได้ทนขึ้นอีกตั้งสามเท่า ฟันงามๆ ของท่าน เป็นทางนำมาซึ่งอนามัย และอายุยืนนานไปอีกเชิญรับประกันเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้โดยใช้ยาปิปีโก ทุกเช้าและก่อนนอน” ยิ่งไปกว่านั้น โฆษณายังย้ำว่าในช่องปากคนเราไม่ได้มีเพียงอวัยวะที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่ยังมีเชื้อโรคเล็กๆ ที่มองไม่เห็นซึ่งด้วยตาแต่เราสามารถทำลายฟันให้ผุเสื่อมสภาพได้ สารในโฆษณาจึงได้เสนอสรรพคุณในการเข้าไปจัดการทั้งกับสิ่งที่มองเห็นและมองไม่เห็นด้วย

ตาเปล่าที่มีอยู่ในช่องปาก ดังเช่นที่ยารักษาฟันบางยี่ห้อได้โฆษณาว่า “ปรุงขึ้นตามตำรานักปราชญ์ปาดเตอร์” และสามารถ “ฆ่าสัตว์เล็กต่างๆ ที่ไม่เห็นด้วยตา” อีกประการหนึ่ง นอกจากโฆษณาจะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาสุขภาพช่องปากที่น่าจะมีผู้คนเจ็บป่วยเป็นโรครำมะนาดหรือโรคเหงือกอักเสบอยู่มากในสังคมไทย โฆษณาลายชิ้นยังได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาหลักๆ ในการเข้าสังคมหรือการสนทนากับผู้อื่น นั่นก็คือ ปัญหาการมีกลิ่นปากเหม็น แม้ว่าในความเป็นจริง ปากเหม็นจะเป็นปัญหาหรือไม่เป็นปัญหากก็ตาม แต่โฆษณาก็ได้สร้างระเบียบขึ้นมาว่าการจะพูดจาสนทนานั้นไม่ควรมีกลิ่นปากที่ไม่ดีปล่อยออกไปสู่คู่สนทนา แต่ควรมีกลิ่นลมหายใจบริสุทธิ์สดชื่น

ในบางครั้ง โฆษณาจึงมีบทบาทเทียบเคียงได้กับหนังสือคู่มือดูแลรักษาสุขภาพอนามัย เนื่องจากการอธิบายสภาพร่างกายและรูปแบบคำศัพท์ที่ใช้ในโฆษณาก็เป็นถ้อยคำทำนองเดียวกันกับในหนังสือคู่มือการดูแลสุขภาพอนามัยฟันและช่องปาก และเช่นเดียวกัน ในทางคู่ขนาน หนังสือคู่มือก็ย่อมทำหน้าที่แนะนำให้รู้จักกับผลิตภัณฑ์และวิธีใช้งานผลิตภัณฑ์เหล่านั้นไว้ด้วยเสมอ อย่างไรก็ตาม การนำเสนอด้วยวิธีการบรรยายรายละเอียดสรรพคุณของผลิตภัณฑ์ที่มีต่อฟันอย่างค่อนข้างยาวหลายบรรทัดนั้นยังเป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับข้อความที่พบตามโฆษณาและผลิตภัณฑ์สุขภาพอนามัยส่วนตัวประเภทอื่นๆ การให้รายละเอียดจำนวนมากเช่นนี้แตกต่างไปจากคำโฆษณาในผลิตภัณฑ์ที่เป็นอาหาร เครื่องดื่ม บุหรี่ ซึ่งโดยมากมักเน้นเชื้อยี่ห้อหรือภาพประกอบไม่เน้นการชี้แจงสรรพคุณอย่างผลิตภัณฑ์สุขภาพอนามัยส่วนตัว ในข้อนี้อาจพิจารณาได้ว่าผลิตภัณฑ์สุขภาพอนามัยส่วนตัวเป็นข่าวของใหม่ๆ ในชีวิตประจำวันที่ผู้จำหน่ายต้องแนะนำให้ผู้อ่านรู้จัก เข้าใจ และสร้างเครือ

ขายผู้บริโภค จึงมักเลือกที่จะไม่ใช้ภาพในการสื่อสารอย่างใด ๆ โดยไม่มีข้อความกำกับความเข้าใจ

ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับฟันได้รับความนิยมมากน้อยเพียงใดในช่วงทศวรรษ 2470 ได้รับความนิยมในการใช้ผลิตภัณฑ์และสถานะความจำเป็นของมันยังอาจพิจารณาได้จากคำโฆษณาและราคาจำหน่าย เช่น โฆษณายาสีฟันวิเศษนิยมที่ว่า “ประชาชนทั่วประเทศสยามชอบใช้ยาสีฟันวิเศษนิยม เพราะวิเศษนิยมได้ทำขึ้นก่อนยาสีฟันอื่นๆ โปรดจำเครื่องหมายกระต่ายชมจันทร์และอักษร จ.ผ. ไว้ไว้เหนือของยาสีฟันวิเศษนิยม ตามท้องตลาดขายห่อละ 7 สต.” และโฆษณายาสีฟันแปะแป๊ะที่บอกสถิติการจำหน่ายว่าสามารถจำหน่ายได้ถึง 3,000 อับ ภายในระยะเวลาราว 10 วัน ซ้ำยังขาดตลาดอยู่อีก 7 วัน ยิ่งกว่านั้น การจำหน่ายยาสีฟันแปะแป๊ะในงานวัดภูเขาทอง 5 คีน ยังสามารถจำหน่ายได้ถึงราว 10,000 อับ ส่วนราคาจำหน่ายของผลิตภัณฑ์แต่ละยี่ห้อมักแตกต่างกันไป ราคาในระหว่างทศวรรษ 2450-2470 จะอยู่ที่ราวๆ 6-17 สตางค์ โดยราคาจะขึ้นอยู่กับประเภทของบรรจุภัณฑ์ ซึ่งมีทั้งแบบขวด ห่อ หีบ อับ ตลับ ในขณะที่สมัยนั้น กวียเดียวมีราคาราวสามละ 3 สตางค์ ข้าวสารกระสอบละ 6 บาท หมูเนื้อแดงซึ่งละ 4 สตางค์ ทองคำราคาบาทละ 8 บาทบวกลบไม่เกินหนึ่งสลึง²⁸ ส่วนกล้องถ่ายภาพราคาราว 20-30 บาท หากเป็นกล้องบ็อกซ์ยี่ห้ออีฟฟาราคา 1.50 บาท²⁹

²⁸ สรศัลย์ แฟงสกา, บ้านย่าไม้พื้นความจำชีวิตวัยเด็กสมัยรัชกาลที่ 6, 66.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 74.

ดังนั้น เมื่อ “อ่าน” โฆษณา สารแรกที่ผู้อ่านจะได้รับจึงเป็นสารที่ว่าด้วยสรรพคุณของผลิตภัณฑ์ที่ช่วยให้ฟันขาวสะอาดหรือการรักษาสุขภาพฟันให้แข็งแรงเป็นปกติ ถัดมา โฆษณายังมีสารอีกระดับหนึ่ง ที่สื่อสารกับผู้อ่าน กล่าวคือ นอกจากโฆษณาจะบอกเล่าเกี่ยวกับคุณประโยชน์ของผลิตภัณฑ์และบริการแล้ว โฆษณาเหล่านี้ยังมีสารแฝงความหมายเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงรูปแบบวิถีชีวิตใหม่ๆ ที่มีความทันสมัยอย่างตะวันตกและมีค่านิยมการดูแลสุขภาพอนามัยที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์ ในแง่หนึ่ง “ฟันขาว” ทั้งที่อยู่ในรูปของคำและภาพจึงมีบทบาทเป็นคู่ต่อสู้กับฟันดำโดยไม่จำเป็นต้องกล่าวพาดพิงถึงฟันดำ แต่ใช้วิธีเน้นย้ำความสำคัญของฟันขาวว่าเป็นความสะอาด ความเงางาม ความมีเสน่ห์ เป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในการเข้าสังคมอยู่ร่วมกับผู้อื่น และยังแฝงความหมายให้เห็นว่าเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใครๆ ก็ใช้กันทั่วไป

อย่างไรก็ตาม การที่โฆษณาทุกชิ้นเลือกใช้ข้อความตัวอักษรในการสื่อสารเป็นส่วนสำคัญเท่าๆ กับการใช้ภาพ การจะเข้าใจสารที่ปรากฏในโฆษณาได้นั้นจึงต้องอาศัยความรู้ทางภาษาหรือการอ่านออกเขียนได้อยู่พอสมควร โฆษณาจึงได้สะท้อนสถานการณ์ด้านศักยภาพในการอ่านออกเขียนได้และแสดงให้เห็นถึงการมีตัวตนและมีพื้นที่ของผู้คนกลุ่มหนึ่งในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชนชั้นกลางที่เป็นผู้หญิง กล่าวคือ ภาพประกอบโฆษณาเกี่ยวกับฟันจำนวนมากใช้ภาพของผู้หญิงเป็นผู้นำเสนอผลิตภัณฑ์ ข้อนี้พิจารณาได้ว่าเป้าหมายของผู้จำหน่ายก็คือผู้หญิง ซึ่งทำให้เห็นว่าผู้หญิงเริ่มมีทักษะการอ่านเขียนหนังสือได้มากขึ้นและมีพื้นที่ในการใช้ชีวิตที่ได้ขยับขยายออกจากการอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนไปสู่พื้นที่สาธารณะที่ผู้คนเริ่มนิยมการยิ้มกว้างเห็นฟันขาวพร้อมมีลมหายใจหอมสดชื่น

ยิ่งไปกว่านั้น โฆษณายังสะท้อนภูมิความรู้ของผู้อ่าน เพราะในการอ่านโฆษณา ผู้อ่านอาจจะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางวัฒนธรรมหรือเทคโนโลยีบางอย่างในการทำความเข้าใจทั้งสารที่เป็นข้อความและสารที่เป็นภาพ กล่าวคือ การที่สารในโฆษณาทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ไม่ใช่เพียงแคโฆษณาได้แนะนำให้ผู้อ่านเริ่มรู้จักกับผลิตภัณฑ์ แต่โฆษณายังได้ดึงเอาประสบการณ์เดิมของผู้อ่านออกมาพบกับสารที่ต้องการสื่อ เพราะเมื่อพิจารณาเทียบกับแบบเรียนและหนังสือคู่มือดูแลสุขภาพในช่วงเวลาเดียวกันก็พอจะกล่าวได้ว่าผู้อ่านบางส่วนคงจะเคยผ่านการเรียนรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพพจนานัมย์มาบ้างแล้ว

โฆษณาเกี่ยวกับฟันจึงทำหน้าที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นความรู้และทัศนคติที่สังคมมีต่อร่างกาย ฟันขาวและกลืนปากในคำโฆษณาก็แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของตัวมันเองในสังคมไทยในขณะนั้น และขณะเดียวกัน โฆษณายังมีส่วนสร้างวัฒนธรรมการบริโภคสินค้าด้านสุขอนามัยส่วนตัว สร้างกติกาการอยู่ร่วมกันภายใต้ระเบียบการมีฟันขาว ฟันงาม และกลืนปากหอมสดชื่นขึ้นมา ดังตัวอย่างที่ปรากฏในโฆษณายาสีฟันคอลเกตว่า “ผู้ที่ท่านสนทนาด้วยจะสังเกตฟันและกลืนปากของท่าน จงรักษาการหายใจของท่านให้บริสุทธิ์และหอมชื่น เสมือนท่านได้รักษามิตรภาพไว้”³⁰

แต่ในที่สุดแล้ว สารในโฆษณาที่เข้มข้นเช่นนั้นมิมีบทบาทต่อสังคมไทยเพียงใด

³⁰ ประชาชาติ (วันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2481), 29.

4. การแนะนำให้รู้จักกับทันตกรรมสมัยใหม่โดยภาคเอกชนและภาครัฐ

งานทันตกรรมสมัยใหม่สันนิษฐานว่าถูกนำพาเข้ามาพร้อมกับกลุ่มมิชชันนารีชาวอเมริกันที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่เมื่อราวทศวรรษ 2370-2380 ตามที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ในเหตุการณ์ที่เจ้าพระยาพระคลังเกิดอาการปวดฟัน จึงได้เรียกกลุ่มมิชชันนารีมาทำการรักษา³¹ อย่างไรก็ตาม การทำฟันโดยแพทย์ชาวต่างชาติในระยะแรกๆ นั้นเป็นเพียงงานทันตกรรมที่ทำการรักษาความเจ็บป่วยตามวาระโอกาส³² ยังไม่ได้มาจากการลงหลักก่อตั้งกิจการและดำเนินงานบริการทันตกรรมสำหรับคนทั่วไป และในขณะนั้นยังไม่มีแผนการสร้างระบบทันตสาธารณสุข หรือการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการดูแลรักษาสุขภาพอนามัยฟันและช่องปาก

³¹ ดี ปี บริดเลย์, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31* จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม, แปลโดย ปวน อินทวงศ์ (พระนคร: องค์การคำคุณุสสา, 2508), 119-120.; เสม พริ้งพวงแก้ว, “ท่าน พ.อ. ศาสตราจารย์หลวงวาทิต วิทยาวัฒน์ กับประวัติทันตกรรมในประเทศไทย,” ใน *อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอกหลวงวาทิต วิทยาวัฒน์ ม.ว.ม., ป.ช. (वाद ผั่วภูวดล แยมประยูร) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 26 กันยายน 2509* (พระนคร: แพร่การช่าง, 2509), 80.; กนกนาญ จินตกานนท์, “ประวัติทันตกรรมในประเทศไทย,” ใน *อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก (พิเศษ) หญิง ประศรีย์ จินตกานนท์ ท.ม., ท.ช. 10 เมษายน 2534 ณ วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร*, 91.

³² วิลเลียม แอล บริดเลย์, *สยามแต่ปางก่อน: 35 ปีในบางกอกของหมอบริดเลย์*, 311-314.

สำหรับผู้คนทั่วไป กล่าวได้ว่าประสบการณ์ด้านทันตกรรมสมัยใหม่เริ่มเป็นที่รู้จักและสามารถเข้าถึงได้เมื่อมีการเปิดกิจการร้านทำฟันขึ้นในกรุงเทพมหานครและเมื่อมีการค้าขายสินค้าและการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพอนามัยส่วนตัว ทั้งนี้ กิจการดังกล่าวเริ่มดำเนินการโดยเอกชน

ร้านทำฟันแบบทันตกรรมสมัยใหม่แห่งแรกก็มีขึ้นในกรุงเทพมหานครโดยการดำเนินงานของ ยอร์ช บี. แม็คฟาร์แลนด์³³ ทายาทคนหนึ่งของกลุ่มมิชชันนารี ร้านทำฟันแห่งนี้เปิดทำการเมื่อ พ.ศ. 2435 และนอกจากร้านทำฟันของหมอแม็คฟาร์แลนด์ ในกรุงเทพมหานครยังมีร้านทำฟันร้านอื่นๆ เปิดให้บริการโดยชาวไทยและชาวต่างประเทศ เช่น ชาวจีน ญี่ปุ่น เยอรมัน เป็นต้น และยังมีช่างทำฟันออกตระเวนไปให้บริการนอกสถานที่ ดังที่มีหลักฐานอยู่ในบันทึกความทรงจำและโฆษณาร้านทำฟันในสื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ อย่างเช่น บันทึกของลาวัญย์ โชตามระ ที่ได้เล่าว่า มีทันตแพทย์คนหนึ่งเดินไปตามถนน มีหีบไม้เล็กๆ คล้องคอ มือถือแผ่นเหล็กเขยาดังกรูกรัก ร้องประกาศเสนอบริการว่า “ฟันดำทำให้ขาว ฟันยาวทำให้สั้น” บริการนั้นคือรับจ้างขัดฟัน ตัดฟัน และเลี่ยมฟันทอง บริการทำฟันเคลื่อนที่นี้มีราคาถูกกว่าร้านทำฟัน³⁴ ผู้หญิงที่อยู่ต่างจังหวัดก็นิยมการตัดฟันเพื่อความสวยงามโดยไม่ได้ตระหนักถึงข้อเสียที่ทำให้เกิดอาการเจ็บปวดและสูญเสียฟัน ด้วยเหตุนี้ อาการปวดฟันจึงเกิดขึ้นอย่างชุกชุม³⁵

³³ กนกนาฏ จินตกานนท์, “ประวัติทันตกรรมในประเทศไทย,” 92.

³⁴ ลาวัญย์ โชตามระ, *ชีวิตชาวกรุงสมัยก่อนศตวรรษมาแล้ว และชีวิตชาวกรุงสมัยสงคราม* (กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา, 2527), 61-62.

³⁵ พระยาแพทยพงศาวตวิสุทธาภิบัติ (สุน สุนทรวรช), “การทำฟัน” *ข่าวแพทย์* 1, ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม, 2471): 3-9.

โฆษณาและบันทึกความทรงจำหลายชิ้นทำให้เห็นว่า การทำฟันมีทั้งที่เป็นการรักษาและการตกแต่งฟันรูปแบบต่างๆ ยิ่งไปกว่านั้นร้านที่ให้บริการทำฟันมักจะมีบริการอื่นๆ รวมอยู่ด้วย เช่น ใส่ตาปลอม บริการถ่ายภาพนิ่งบุคคล และที่ตั้งของร้านมักจะอยู่ในย่านการค้าหรือใกล้กับโรงภาพยนตร์ในกรุงเทพมหานคร และย่านที่มีร้านทำฟันตั้งอยู่มากที่สุดคือบริเวณถนนเจริญกรุง³⁶

ต่อมา เหตุการณ์ที่สำคัญเหตุการณ์หนึ่งสำหรับวัฒนธรรมฟันดำและฟันขาวก็คือ เมื่อวันที่ 24 มกราคม พ.ศ. 2482 รัฐบาลเริ่มมีการประชุมเพื่อชักชวนให้ผู้คนเลิกเคี้ยวหมากโดยเริ่มจากในหมู่ข้าราชการก่อน นโยบายนี้นับเป็นการล้มเลิกวัฒนธรรมฟันดำอย่างเป็นทางการ³⁷

ในระหว่าง พ.ศ. 2482-2486 รัฐบาลพยายามประชาสัมพันธ์การห้ามเคี้ยวหมาก โดยชี้ให้เห็นทั้งโทษในทางวิทยาศาสตร์สุขภาพและโทษในทางภาพลักษณ์ของชาติ ตัวอย่างเช่น เมื่อ พ.ศ. 2484 พระยาอนุমানราชธนได้อธิบายผ่านวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์เอาไว้ว่า ในสมัยก่อน ใครๆ ก็กินหมาก ดังนั้น ฟันสวยคือฟันที่มีสีดำหรือดำดั่งนิลเจียรไน ถ้าฟันไม่ดำก็ถือว่าไม่สวย ริมฝีปากไม่แดงเพราะไม่กินหมากก็ไม่สวย ปากที่ไม่แดงนั้นดูซีดเหมือนปลาตายลอยน้ำ เมื่อหญิงสาวโตเป็นวัยรุ่นก็ต้องถูกสอนให้กินหมาก แต่ต่อมา ก็เริ่มมีผู้ที่มีฟันสีขาวมากขึ้น ทำให้ผู้ที่มีฟันดำกลายเป็นคนบ้านนอก อีกทั้งคนกินหมาก

³⁶ เสวต หัตถ์คนบรรจง, *ประวัติศาสตร์แพทยศาสตร์ (ยุคโบราณ ถึงปัจจุบัน)* (กรุงเทพฯ: ภาควิชาทันตกรรมสำหรับเด็ก คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534), 113.

³⁷ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร. 0201.10/51 เรื่อง แนะนำชักชวนให้เลิกรับประทานหมาก (25 มกราคม 2482-24 กุมภาพันธ์ 2487).

ยังทาลิปสติกไม่ได้ พระยาอนุমানราชตนเองก็เคยกินหมากอยู่บ้าง แต่ก็ได้เลิกแล้ว เพราะรู้อยู่เต็มใจว่ามันไม่ดี และยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า หมากนั้นเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสกปรกทั้งมือ ฝ่าเท้า กำแพง ถนน สะพาน เสาไฟฟ้า ฝาห้อง สนามหญ้า ก็เปื้อนไปด้วยน้ำหมาก ทางหนึ่งที่จะแก้ความสกปรกจึงต้องเลิกกินหมาก³⁸

ภาระหน้าที่ที่เกี่ยวกับงานทันตกรรมในหน่วยงานของรัฐสันนิษฐานว่าเริ่มเกิดขึ้นในทศวรรษ 2450 ในหน่วยงานด้านการแพทย์ของกองทัพ นั่นคือ เมื่อ พ.ศ. 2457 ได้เริ่มเปิดการอบรมของโรงเรียนแพทย์ทหารซึ่งประกอบด้วยนักเรียน 3 ประเภท คือ นายแพทย์ นักปรุงยา และแพทย์ทำฟัน³⁹ และหลังจากนั้นก็ยังคงมีการอบรม การศึกษาดูงานจากต่างประเทศ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อผลิตบุคลากรด้านทันตกรรมสำหรับให้บริการในทางราชการ⁴⁰

แต่กระนั้น การผลิตบุคลากรด้านการแพทย์และทันตกรรมในกองทัพบกก็น่าจะเป็นสาเหตุให้ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมเล่าเรียนได้รับความรู้ความสามารถจนสามารถนำไปเปิดกิจการทำฟันเอกชน ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในโฆษณาหลายชิ้น เช่น กิจการทำฟันของ ร. อ. โปร่ง

³⁸ พระยาอนุমানราชชน, *ความรู้ทางการกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ ภาคที่ 7 เรื่อง “กินหมาก” และ “มีเรื้อน”*, บรรยายเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2484, พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางสุดใจ เลพะวนิช ณ วัดไตรมิตรวิทยาราม พระนคร, 2485, 1-15.

³⁹ *ตำนานสภากาชาดสยาม เล่ม 1*, พิมพ์ครั้งแรก (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2468), 61-63.

⁴⁰ หม่อมราชวงศ์นิภัตสร ลดาวัลย์, “ประวัติทันตแพทยศาสตร์สากลและไทย,” ใน *วงการทันตแพทย์ไทยและทำเนียบทันตแพทย์*, 25-26.

เมนะชัย ซึ่งเป็นนายทหารเสนารักษ์ที่เคยเข้าร่วมการฝึกอบรมทางทันตกรรมในยุโรป⁴¹ กิจกรรมของ นายพันตรีหลวงราชเวชพิศาล (โต๊ะเวชอุไร) ซึ่งจบการศึกษาแพทยศาสตรบัณฑิตจากศิริราชพยาบาลหรือโรงเรียนราชแพทยาลัย รุ่น พ.ศ. 2459 และภายหลังได้ลาออกจากราชการทหารไปทำกิจการห้างขายยาพระสุเมรุ รับผิดชอบต่อโรคต่างๆ รวมถึงรักษาฟัน ถอนฟัน ใส่ฟันปลอม⁴² และยังมีกิจการทันตสถานของ ร.ท. ชิตไทยอุบล ผู้ซึ่งภายหลังได้เข้าร่วมในเหตุการณ์กบฏพระยาทรงสุรเดช พ.ศ. 2481⁴³

ต่อมาในช่วง พ.ศ. 2466 รัฐยังได้เริ่มจัดตั้งสถานือนามัยโดยสภา กษัตริย์ขึ้นในกรุงเทพมหานครเพื่อให้บริการตรวจรักษาร่างกาย ซึ่งรวมถึงการตรวจและรักษาฟัน และในปี พ.ศ. 2476 กรมสาธารณสุขก็ได้จัดตั้งแผนกฟันขึ้นที่ศิริพยาบาล และถัดมาได้ขยายต่อไปอีกที่สุขศาลา เจ้าคุณพระประยูรวงศ์และสุขศาลาบางรัก ซึ่งเปิดให้บริการทั้งแก่เด็กและผู้ใหญ่⁴⁴

⁴¹ *ประชาชาติ* (2 ตุลาคม 2476), 23; หม่อมราชวงศ์นิภัตสร ลดาวัลย์, “ประวัติทันตแพทยศาสตรบัณฑิตและไทย,” 25.

⁴² *กรุงเทพฯ วารศัพท์* 5 ตุลาคม 2476, 8; ศาสตราจารย์พิเศษ นายแพทย์ สรรใจ แสงวิเชียร, “120 ปี โรงเรียนแพทยศิริราช,” *เวชบันทึกศิริราช* 3, 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2553): 65.

⁴³ *กรุงเทพฯ วารศัพท์*, 21 มิถุนายน 2477, 27.

⁴⁴ อิศระ ยุกตะนันท์, *ปัญหาทางทันตสาธารณสุขของประเทศไทย*, เอกสารวิจัยส่วนบุคคล วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร รุ่นที่ 15 พ.ศ. 2515-2516 (สำเนา), 19-20. อ้างถึงใน ยลสลวย อิศรางกูร ณ อยุธยา, “การบริการทางด้านทันตกรรมในประเทศไทย: การศึกษาการจัดองค์กรและการบริหาร,” 32-33.

อย่างไรก็ดี ก่อนทศวรรษ 2480 กิจกรรมด้านทันตกรรมในกองทัพก็ไม่ได้ดำเนินการไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น เหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2472 ที่มีการจัดตั้งโรงเรียนทันตแพทย์ทหารบกขึ้นในโรงเรียนการแพทย์ทหาร เพื่อผลิตผู้ปฏิบัติงานด้านทันตกรรมสำหรับกองทัพ แต่ในที่สุดก็เลิกกิจการหลังจากผลิตผู้ปฏิบัติงานได้เพียงหนึ่งรุ่นหรือประมาณ 10 คน⁴⁵ แต่งานทันตกรรมในกองทัพก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการพัฒนาการศึกษาวิชาทันตกรรมจนกระทั่งนำไปสู่การตั้งคณะทันตแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นคณะทันตแพทยศาสตร์แห่งแรกของประเทศไทยได้สำเร็จในปี พ.ศ. 2483 ผู้ดำเนินการก่อตั้งให้หล่วงคือหลวงวาทิตยาวัฑฒน์ และได้รับการสนับสนุนจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม และศาสตราจารย์สุกิจ นิมานเหมินทร์ ทั้งนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นับเป็นคนหนึ่งที่เติบโตขึ้นมาภายใต้ความรู้เรื่องฟันแบบทันตกรรมสมัยใหม่ เหตุผลข้อหนึ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้การสนับสนุนแก่คณะทันตแพทยศาสตร์นั้นก็มาจากประสบการณ์จากประเทศฝรั่งเศสที่มีกิจการด้านทันตกรรมอย่างเป็นเรื่องเป็นราว⁴⁶

⁴⁵ “60 ปี เกียรติภูมิทันตแพทย์กองทัพบก,” *Thai Dental Magazine*, 5, 17 (มกราคม-มีนาคม 2011): 32.

⁴⁶ หลวงวาทิตยาวัฑฒน์, “พรหมลิขิต,” 67-219.

5. ฟันขาวที่ไม่ขาว: การเดินทางของความรู้ และค่านิยมเกี่ยวกับฟันและทันตกรรมสมัยใหม่

ดูเหมือนว่าแบบเรียน หนังสือคู่มือ ภาพ และโฆษณา รวมถึงนโยบายห้ามเคี้ยวหมากในช่วงทศวรรษ 2480 จะมีอิทธิพลมากพอที่จะทำให้วัฒนธรรมฟันขาวสามารถเข้ามาแทนที่วัฒนธรรมฟันดำได้ แต่เหตุใด ในการเก็บข้อมูลและสถิติทันตสุขภาพในช่วงทศวรรษ 2470-2490 จึงยังพบว่า ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มักมีปัญหาเกี่ยวกับฟันและช่องปากอยู่เป็นจำนวนมาก

หากพิจารณาการขยายตัวของความรู้และค่านิยมที่ได้รับมาจากโลกตะวันตก โดยดูจากจำนวนโรงเรียนและนักเรียนตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2438 ที่มีโรงเรียน 61 แห่ง มีนักเรียน 2,336 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2452 ได้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 1,478 แห่ง มีนักเรียน 44,073 คน พ.ศ. 2464 มีโรงเรียน 4,026 แห่ง มีนักเรียน 241,508 คน จากนั้นในปี พ.ศ. 2475 มีนักเรียนมากถึง 738,991 คน⁴⁷ อีกทั้งในปี พ.ศ. 2454 ก็มีจำนวนประชากรที่รู้หนังสือราว 900,000 คนจากประชากรทั้งหมดราว 7,300,000 คน⁴⁸ และดูจากจำนวนสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งหนังสือ หนังสือพิมพ์ นิตยสาร และภาพยนตร์ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วง 2450-2460

⁴⁷ วารุณี โอสธารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475,” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524, 370, 383.; Runchana P. Suksod-Bargar, *Religious Influences in Thai Female Education (1889-1931)* (Cambridge: James Clarke & Co Ltd, 2014), 126-128.

⁴⁸ วารุณี โอสธารมย์, “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475,” 382.

เป็นต้นมา รวมถึงตัวเลขผู้เลิกเคี้ยวหมากปลุกพลูที่รัฐได้พยายามสำรวจจากทั่วประเทศในช่วง พ.ศ. 2486 ซึ่งพบว่าผู้เลิกเคี้ยวหมากแล้วเป็นจำนวนมาก⁴⁹ เราอาจจินตนาการได้ว่าวัฒนธรรมฟันขาวคงจะเป็นที่รับรู้กันอยู่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมืองกรุงเทพมหานครหรือในกลุ่มผู้คนที่รู้หนังสือ แต่การรับรู้ นั้น รับรู้อย่างไร

การรับรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมฟันขาวในระยะแรก ผู้คนเริ่มรับรู้ในแง่ลบที่เป็นความนิยมในรูปแบบของร่างกายแบบใหม่ที่แพร่มาจากโลกตะวันตก⁵⁰ การมีฟันขาวจึงมีความหมายในเชิงภาพลักษณ์ทางสังคมมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความสะอาดหรือสุขอนามัย จากนั้นต่อมาความรู้ในเชิงสุขอนามัยและการแพทย์และผลิตภัณฑ์สำหรับการดูแลรักษาฟันจึงได้เริ่มตามเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนบางกลุ่ม เช่น ชนชั้นกลางในกรุงเทพมหานคร โดยผ่านแบบเรียนและการสื่อสารมวลชนช่องทางต่างๆ แต่กระนั้น การมีฟันขาวของแต่ละคนก็มีความแตกต่างกัน ความเข้าใจอย่างหนึ่งที่มีต่อฟันขาวคือการปล่อยให้ฟันเป็นไปตามธรรมชาติโดยไม่ทำความสะอาด ส่งผลให้ภาพลักษณ์อย่างหนึ่งของคนที่ไม่มีฟันขาวนั้นกลายเป็นคนไม่รักษาความสะอาด มีกลิ่นปาก โดยเฉพาะในสายตาของผู้ที่เคี้ยวหมาก ตัวอย่างเหตุการณ์เช่นนี้ปรากฏอยู่ในบทความหนึ่งในวารสาร *ข่าวแพทย์* เรื่อง “ปากเหม็น” ตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2473 ก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามจะประกาศนโยบายชักชวนให้เลิกเคี้ยวหมากราว 10 ปี บทความนี้หยิบยกประเด็นข้อถก

⁴⁹ หอจดหมายเหตุ. [2] สร. 0201.10/51 เรื่อง แนะนำชักชวนให้เลิกรับประทานหมาก (25 มกราคม 2482-24 กุมภาพันธ์ 2487).

⁵⁰ P. A. Thompson, *Siam: An Account of the Country and the People* (Boston: J. B. Millet, 1910), 44.

เคียงเกี่ยวกับกลิ่นปากอันเนื่องมาจากการเคี้ยวและไม่เคี้ยวหมากมา นำเสนอ โดยชี้ให้เห็นถึงความผิดพลาดหรือความไม่เข้าใจของผู้ที่ไม่เคี้ยวหมากที่ได้ละเลยการทำความสะอาดและการตรวจรักษาฟัน จนทำให้ผู้ที่เคี้ยวหมากนั้นคิดเห็นว่าพวกที่มีฟันขาวนั้นปากเหม็น ไม่น่าสนทนาด้วย⁵¹ การมีฟันขาวจึงแบ่งได้เป็นสองแบบ แบบแรกคือฟันขาวที่ขาวสะอาด ดูแลรักษาตามหลักสุขอนามัย แบบที่สองคือฟันขาวเพียงเพราะไม่เคี้ยวหมากแต่ไม่ได้ดูแลรักษา ดังนั้น ในบางกรณี การมีฟันขาวจึงอาจมีความหมายเพียงเป็นสัญลักษณ์ของความทันสมัย ไม่ได้มีความหมายว่าเป็นฟันที่ขาวสะอาด ยิ่งไปกว่านั้น ฟันขาวที่ไม่สะอาดนั้นอาจทำให้ความทันสมัยอย่างตะวันตกมีความหมายว่าเป็นการไม่ดูแลรักษาร่างกายก็ได้เช่นกัน

แม้ว่าโฆษณาผลิตภัณฑ์ดูแลรักษาฟันและช่องปากจะมีเป็นจำนวนมาก รวมถึงสถิติการจัดจำหน่ายและค่านิยมเกี่ยวกับความนิยมจะชี้ชวนให้มองเห็นวัฒนธรรมการบริโภคที่ผู้คนหันมาให้ความสนใจกับการดูแลสุขภาพของร่างกายมากขึ้น แต่ในขณะเดียวกัน ข้อมูลด้านทันตสุขภาพก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงการไม่บริโภคผลิตภัณฑ์หรือการกระจายผลิตภัณฑ์ที่ยังทำได้ไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเด็ก

จากการเก็บสถิติสุขภาพของนักเรียนโดยกองแพทยสุขาภิบาลโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วยการตรวจฟันและเหงือก พยาธิในลำไส้ ตา จมูก คอ หู อก หัวใจ ปอด ผิวหนัง ต่อมไธ เส้นประสาท การย่อยอาหาร อุจจาระผูก โรคสันหลัง โรคติดต่อ และความบกพร่องอื่นๆ พบว่าจำนวนเด็กที่มีอาการฟันผุตั้งแต่อายุยังน้อยนั้นอยู่ในระดับที่สูงมาก และรอง

⁵¹ จื่อ สัมมาทัต, “ปากเหม็น,” *ข่าวแพทย์* 3, 1 (กรกฎาคม, 2473): 14-19.

ลงมาคือมีหินน้ำลายและเหงือกอักเสบ⁵² ต่อมา อีกสถิติหนึ่งชี้ให้เห็นถึงปัญหาทันตสุขภาพของเด็กในกรุงเทพมหานครคือ การสำรวจโรคฟันของนักเรียนโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2495-2496 โดยคณะทันตแพทยศาสตร์ การสำรวจครั้งนี้พบว่ามึนักเรียนที่เป็นโรคฟันอยู่มาก เช่น ฟันผุ เหงือกอักเสบ มีนักเรียนเพียงร้อยละ 7 เท่านั้นที่ไม่มีฟันผุ ในงานนี้ยังได้มีความเห็นเพิ่มเติมจากนายแพทย์อิสระ ยุक्तะนันท์ หัวหน้าแผนกทันตกรรมหัตถการ คณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ซึ่งแนะว่าปัญหานี้เกิดจากการที่ประชาชนไม่ได้รับการอบรมให้รู้จักดูแลรักษาฟันมาตั้งแต่เด็ก วิธีแก้ไขอาจทำได้โดยใช้วิธีการร่วมมือกันระหว่างกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงสาธารณสุข ด้วยการบรรจุสุขวิทยาอนามัยและฟันเข้าในหลักสูตรการศึกษา นอกจากนั้นยังมีความเห็นจากทันตแพทย์สี สิริสิงห หัวหน้าแผนกทันตกรรมประดิษฐ์ที่แนะว่าควรเพิ่มการตรวจรักษาฟันในโรงเรียนมากขึ้นหรืออาจมีทันตแพทย์ประจำโรงเรียน รวมทั้งเพิ่มอุปกรณ์และอาจารย์ในคณะทันตแพทยศาสตร์เพื่อช่วยเหลือในการบำบัดโรค และควรมีการโฆษณาเรื่องความสำคัญของสุขภาพในช่องปากเช่นเดียวกับที่โฆษณาโรคอื่นๆ⁵³

ข้อมูลเหล่านี้ทำให้เห็นว่า นับตั้งแต่การแพทย์และทันตกรรมสมัยใหม่เข้ามาในสังคมไทยจนกระทั่งทศวรรษ 2490 การเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสุขอนามัยฟันและช่องปากก็ยังไม่ได้กระทำกันอย่างทั่วถึงใน

⁵² พระยาเวชสิทธิ์พิลาศ, *การรักษาดัว* (ม.ป.ท., 2472), 20-22.; พระยาเวชสิทธิ์พิลาศ, “การตรวจร่างกายนักเรียน,” ใน *จดหมายเหตุทางแพทย์* 13, 1 (เมษายน, 2473): 5-25.

⁵³ หอจดหมายเหตุ. [2] สร. 0201.27/17 เรื่อง การอบรมช่างทำฟันหรือทันตแพทย์ (24 ส.ค. 2485-15 ก.ค. 2496).

สังคมแม้แต่ในโรงเรียนใจกลางเมืองหลวง นักเรียนก็ยังคงประสบปัญหา ทันตสุขภาพเป็นจำนวนมาก ทั้งหมดนี้เป็นไปได้ว่า วัฒนธรรมฟันขาว เป็นที่รู้จักในแง่ของภาพลักษณ์ความทันสมัยมากกว่าในเชิงสุขอนามัย การเผยแพร่ความรู้เรื่องสุขอนามัยฟันและช่องปากได้เป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่กว้างขวางเพียงพอต่อจำนวนประชากรอีกทั้งบุคลากรด้านทันตสาธารณสุขนั้นก็ยังมีอยู่ไม่มากพอ ซ้ำยังมีปัจจัยเรื่องการบริโภคอาหารประเภทแป้งและน้ำตาลที่เพิ่มขึ้นตามการเติบโตของสังคมเมือง ที่ส่งผลให้ผู้คนเป็นโรคฟันผุได้อย่างรวดเร็วโดยที่ความรู้เรื่องการดูแลรักษาสุขอนามัยฟันและช่องปากตามไปไม่ทัน

6. บทสรุป

การเผยแพร่ความรู้และความคิดเกี่ยวกับสุขภาพและสุขอนามัยช่องปากด้วยองค์ความรู้แบบตะวันตกหรือที่เรียกได้ว่าเป็นการเผยแพร่ “วัฒนธรรมฟันขาว” เริ่มต้นขึ้นโดยชาวต่างชาติตั้งแต่เมื่อราวปลายพุทธศตวรรษที่ 24 และค่อยๆ กระจายออกไปในสังคมเมื่อล่วงเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 25 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ในช่วงทศวรรษ 2450 เป็นต้นมา กลุ่มคนที่รับรู้และเข้าถึงวัฒนธรรมฟันขาวเป็นกลุ่มแรกคือกลุ่มชนชั้นสูงและขุนนางข้าราชการซึ่งมีโอกาสติดต่อสมาคมกับชาวต่างชาติทั้งอย่างเป็นทางการและเป็นการส่วนตัวก่อนคนกลุ่มอื่นๆ จากนั้นจึงค่อยๆ ขยายกลุ่มไปยังผู้คนทั่วไปโดยเริ่มจากกลุ่มคนที่ได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ “ฟันขาว” เช่นกลุ่มคนวัยเรียนหรือผู้ใหญ่ที่สนใจกระแสวัฒนธรรมใหม่ๆ จากตะวันตก ซึ่งมีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางของการกระจายวัฒนธรรมฟันขาว

กิจกรรมการเผยแพร่ความรู้และความคิดในแบบวัฒนธรรมพื้นชาวนีกระทำผ่านวิธีการและขั้นตอนหลักๆ คือการเผยแพร่ผ่านระบบการศึกษาและการสื่อสารมวลชน ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีการขยายตัวอย่างมากตั้งแต่ทศวรรษ 2460-2470 เป็นต้นมา ก่อนจะถูกรัฐบาลเน้นย้ำอย่างเป็นทางการผ่านนโยบายห้ามเคี้ยวหมากในระหว่าง พ.ศ. 2482-2486 องค์ความรู้ที่เผยแพร่ผ่านช่องทางต่างๆ นี้ แม้จะไม่ปรากฏแหล่งที่มาของข้อมูลอย่างชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาการใช้ทฤษฎีและตัวอย่างหลายข้อที่ยกมาอ้างอิงอยู่ในตำราหลายเล่มก็พบว่า เป็นตัวอย่างเหตุการณ์จากสหรัฐอเมริกา จึงสันนิษฐานได้ว่าองค์ความรู้เกี่ยวกับฟันและทันตกรรมสมัยใหม่ที่เผยแพร่ผ่านโรงเรียนและสื่อต่างๆ นั้น ได้รับอิทธิพลมาจากสหรัฐอเมริกา

การเผยแพร่ความรู้นั้นไม่เพียงแต่จะมีประเด็นด้านสุขภาพความแข็งแรงของร่างกาย แต่ยังมีเรื่องของการเข้าสู่สังคม เช่น เรื่องของกลิ่นปากและสภาพฟันที่ดูขาวสะอาด สิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าผู้คนได้ตระหนักถึงความสำคัญของฟันในทางสังคม ไม่ว่าจะอยู่ในวัฒนธรรมพื้นสีใดก็ตาม

อย่างไรก็ดี ความสำเร็จของการเผยแพร่วัฒนธรรมพื้นชาวสามารถวัดได้จากสถิติทันตสุขภาพ สถานการณ์ทันตสุขภาพที่มีอัตราการเกิดโรคทางฟันและช่องปากเพิ่มมากขึ้นได้สะท้อนให้เห็นว่าแนวคิดหรือค่านิยมในวัฒนธรรมพื้นชาวนั้นแพร่กระจายไปในสังคมไทยในแง่คุณภาพลักษณะของร่างกายแบบหนึ่ง มากกว่าที่จะเข้าไปอยู่ในชีวิตประจำวันในฐานะเครื่องแสดงการมีสุขอนามัยที่ดี ดังนั้น ผู้ที่มีฟันขาวจึงอาจจะไม่ได้หมายความว่า เป็นคนที่รู้จักดูแลรักษาสุขอนามัยเสมอไป แต่มีความหมายว่าเป็นผู้ที่ไม่เคี้ยวหมากเพียงเท่านั้นก็ได้

บรรณานุกรม

“60 ปี เกียรติภูมิทันตแพทยกองทัพบก.” *Thai Dental Magazine* 5, ฉ. 17 (มกราคม-มีนาคม 2011): 32.

กรมศึกษาธิการ. หลักสูตรมูลศึกษา สำหรับเรียนช่วงเวลา 2 หรือ 3 ปี อายุแต่ปีที่ 7 ถึงปีที่ 9. พิมพ์ครั้งแรก. พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ.128 (2452/2453).

กระทรวงศึกษาธิการ. กรมวิชาการ. เอกสารของกรมวิชาการ ชุดพัฒนาการทางการศึกษา อันดับที่ 2 ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

กรุงเทพฯ วารศัพท์. (5 ตุลาคม 2476).

กรุงเทพฯ วารศัพท์. (21 มิถุนายน 2477).

“ข้อถาม-คำตอบ.” *ข่าวแพทย์* 9, ฉ.3 (กันยายน, 2479): 186-187.

คำชี้แจงการสาธารณสุข. พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ อำมาตย์เอกพระยาสุนทรพิมล (เผล วสุวัต) ณ วัดสัมพันธวงศ์ วันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2465, ม.ป.ท..

จินตนา สรายุทธพิทักษ์. *การสอนสุขศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

จื่อ สัมมาหัต. “ปากเหม็น.” *ข่าวแพทย์* 3, ฉ. 1 (กรกฎาคม, 2473): 14-19.

จื่อ สัมมาทัต. “การสวมและใส่ฟันใหม่.” *ข่าวแพทย์* 4, ฉ.5 (พฤศจิกายน, 2474): 264-267.

จื่อ สัมมาทัต. “อันตรายในการถอนฟัน.” *ข่าวแพทย์* 9, ฉ.3 (กันยายน, 2479): 183-186.

ชนินทร์ เตชะประเสริฐวิทยา. *วงการทันตแพทย์ไทยและทำเนียบทันตแพทย์*. กรุงเทพฯ: ทันตแพทย์สมาคมแห่งประเทศไทย, 2526.

ตำนานสภากาชาดสยาม เล่ม 1 พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกฎกิจ, 2468.

เนื่อง นิลรัตน์, ม.ล. *ชีวิตในวัง เล่ม 2*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ กรุงเทพฯ, 2545.

บทกล่อมอนามัยและอนามัยสงเคราะห์. พิมพ์ในงานปลงศพ โป๊ยกะรัสนันท์ 18 พฤษภาคม 2473 ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส จังหวัดพระนคร. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2473.

บริดเลย์, ดี.ปี. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม*. แปลโดย ปวน อินทวงศ์. พระนคร: องค์การคำคุณา, 2508.

บริดเลย์, วิลเลียม แอล. *สยามแต่ปางก่อน: 35 ปีในบางกอกของหมอบริดเลย์*. แปลโดย ศรีเทพ แวหงษ์ และ ศรีลักษณ์ สง่าเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

บัลค์ลีย์, เอ็ดน่า บรูเนอร์ และ สเตนตัน, แมรี บัลค์ลีย์. *สยามคือบ้านของเรา*. แปลโดย เด็กวิฒฯ รุ่น 100. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: คณะบุคคลวิฒนา รุ่น 100, 2551.

ประชาชาติ (2 ตุลาคม 2476).

ประชาชาติ (14 เมษายน 2481).

พ. เนตรรังษี. *โลกละคร*. ธนบุรี: กรุงธน, 2507.

แพทยพงศาวตวิสุทธาธิบดี (สุน สุทธเวช), พระยา. “การทำฟัน.” *ข่าวแพทย์* 1, ๑.1 (กรกฎาคม, 2471): 3-9.

มกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *หนังสือคู่มือทหารและเสือป่าว่าด้วย กันป่วย*. พิมพ์แจกในงานศพ พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหนเสนี) และคุณหญิงอนุชิตชาญไชย (เชย สุวรรณทัต) วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2465.

ยลสลวย อิศรางกูร ณ อยุธยา. “การบริการทางด้านทันตกรรมในประเทศไทย: การศึกษาการจัดองค์การและการบริหาร” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาสังคมวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ลาวณย์ ไซตามะ. *ชีวิตชาวกรุงสมัยก่อนศตวรรษมาแล้ว และชีวิตชาวกรุงสมัยสงคราม*. กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา, 2527.

วารุณี โอธการมย์. “การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475.” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

วิทยุฉม, ชุน (ผู้เรียบเรียง). แบบสอนการรักษาดัว สำหรับชั้นประถมปี
ที่ 1. พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ, 2469.

วิทยุฉม, ชุน (ผู้เรียบเรียง). หนังสือสำหรับครู แบบสอนการรักษาดัว
สำหรับชั้นประถมปีที่ 2. พระนคร: กรมตำรา กระทรวงธรรมการ,
2471.

เวชสิทธิ์พิลาศ, พระยา. “การตรวจร่างกายนักเรียน.” จดหมายเหตุทาง
แพทย 13, ฉ.1 (เมษายน 2473): 5-25.

เวชสิทธิ์พิลาศ, พระยา. การรักษาดัว. ม.ป.ท.: 2472.

ศักดิ์ศิริพันธุ์, กษัตริย์&กล้อง: วิวัฒนาการการถ่ายภาพในประเทศไทย
พ.ศ. 2388-2535. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธนาการพิมพ์, 2535.

เสวต ทศนบรรจง. ประวัติทันตแพทยศาสตร์ (ยุคโบราณ ถึงปัจจุบัน).
กรุงเทพฯ: ภาควิชาทันตกรรมสำหรับเด็ก คณะทันตแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล, 2534.

สรวิจ แสงวิเชียร, ศาสตราจารย์พิเศษ นายแพทย์. “120 ปี โรงเรียน
แพทย์ศิริราช.” เวชบัณฑิตศิริราช 3, ฉ.2 (พฤษภาคม-สิงหาคม
2553): 65.

สรคัลย์ แพงสกา. บ้านยาไผ่ ฟื้นความจำชีวิตวัยเด็กสมัยรัชกาลที่ 6.
กรุงเทพฯ: สารคดี, 2545.

เสรีพงศ์พิศ. คาทอลิกกับสังคมไทย: สืบตววรรษแห่งคุณค่าและบทเรียน.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2527.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัชมุนตรี (2) สร.
0201.27/17 เรื่อง การอบรมช่างทำฟันหรือทันตแพทย์ (24 ส.ค.
2485-15 ก.ค. 2496).

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารสำนักนายกรัชมุนตรี (2) สร.
0201.10/51 เรื่อง แนะนำชักชวนให้เลิกรับประทานหมาก (25
มกราคม 2482-24 กุมภาพันธ์ 2487).

อิงอร (นามแฝง). *ดรชนีนาง*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ประพาสต้น,
2491.

อนุমানราชธน, พระยา. *ความรู้ทางการกระจายเสียงของกรมโฆษณา
การ ภาคที่ 7 เรื่อง “กินหมาก” และ “มีเรื้อน.”* บรรยายเมื่อวันที่
28 กรกฎาคม 2484. พิมพ์แจกเป็นที่ระลึกในงานฉลองนาง
ศพ นางสุดใจ เลขะวณิช ณ วัดไตรมิตรวิทยาราม พระนคร,
ม.ป.ท.: 2485.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก (พิเศษ) หลวง ประศรัย
จินตกานนท์ ท.ม., ท.ช. 10 เมษายน 2534 ณ วัดโสมนัสวิหาร
กรุงเทพมหานคร.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ พันเอกหลวงวาท
วิทยาวุฒินันท์ ม.ว.ม., ป.ช. (वाद ผั่วภูวดล แยมประยูร) ณ เมรุ
หน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 26 กันยายน
2509. พระนคร: แพร่การช่าง, 2509.

เอกสารสาธารณสุข เรื่อง สุขวิทยาส่วนตัว. พิมพ์แจกในการศพ คุณหญิง
เวชสิทธิ์พิลาศ (ทองคำ วิภาตแพทย์) ณ วัดดวงแข ถนนรองเมือง
วันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2479. พระนคร: โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2479.

Peleggi, Maurizio. "Re-fashioning Civilization: Dress and Bodily Practice in Thai Nation-Building." In Louise Edwards and Mina Roces, Eds., *Gender, Nation and the Politics of Dress in Asia and the Americas*. Eastbourne: Sussex Academic Press, 2008.

Runchana P., Suksod-Bargar. *Religious Influences in Thai Female Education (1889-1931)*. Cambridge: James Clarke & Co Ltd, 2014.

Sivulka, Juliann. *Soap, Sex, and Cigarettes: A Cultural History of American Advertising*. Belmont, Calif: Wadsworth Pub. Co, 1998.

Thompson, P. A. *Siam: An Account of the Country and the People*. Boston: J. B. Millet, 1910.

Vilaithong, Villa. "A Cultural History of Hygiene Advertising in Thailand, 1940s-early 1980s." Ph.D. diss., The Australian National University, 2006.